det bekleyen kadınların ağır başlılıklarını koruyup yeni evlilik teşebbüsünde bulunmamalarını emreden âyet de (el-Bakara 2/235) göz önüne alındığında, ihdâdda yas tutmaktan ziyade evlilik hazırlığı sayılabilecek tutum ve davranışlardan kaçınma yükümlülüğünün ağır bastığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Ṭalâḳ", 46-49; Müslim, "Ṭalâḳ", 58-67; Ebû Dâvûd, "Ṭalâḳ", 43; Cessâs, *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân* (Kamhâvî), II, 118-119; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, Kahire 1390/1970, XI, 655-667; Şîrâzî, *el-Mühe*ẕẕ*eb*, II, 149-150; Kâsânî, *Bedâ'i'*, III, 208-209; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1389/1969, VIII, 154-159; Nevevî, *Ravżatü'ṭ-ṭâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz), Beyrut 1412/1992, VI, 382-385; İbn Cüzey, *Ḳavânînü'l-aḥkâmi'ş-şer'iyye*, Beyrut 1979, s. 263-264; Remlî, *Nihâyetü'l-muḥtâc*, Beyrut 1404/1984, VII, 148-153; Şevkânî, *Neylü'l-evṭâr*, VI, 328-335; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (Kahire), III, 530-533; M. Yûsuf Mûsâ, *Aḥkâmü'l-aḥvâli'ş-şaḫṣiyye*, Kahire 1378/1958, s. 355-356; Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal*, V, 557; M. Mustafa Şelebî, *Aḥkâmü'l-üsre fi'l-İslâm*, Beyrut 1397/1977, s. 662-663; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, Dımaşk 1404/1984, VII, 659-663; Bilmen, *Kamus*², II, 388-389; Mustafa el-Adevî, *Câmi'u aḥkâmi'n-nisâ'*, [baskı yeri yok] 1415/1994 (Dârü's-sünne), II, 7-50; "İḥdâd", *Mv.Fİ*, III, 213-222; "İḥdâd", *Mv.F*, II, 103-114.

MUSTAFA BAKTIR

İHDAS
(الإحداث)

Bir nesneyi yokken sonradan yaratmak anlamına gelen ve kâinatın yaratılışını ifade eden kelâm terimi
(bk. YARATMA).

İHFÂ
(الإخفاء)

Bir tecvid terimi.

Sözlükte "gizli olmak" anlamındaki **ḫafâ'** (**ḫufye**) kökünden türeyen ve "gizlemek, örtmek" mânasına gelen **ihfâ**, tecvid ilmindeki yaygın tanımıyla sâkin nûn veya tenvini şeddeleme yapmadan, ancak gunne sesini de koruyarak izharla idgam arası bir sesle okumadır. Tenvin veya sâkin "nûn"dan sonra ت ، ث ، ج ، د ، ذ ، ز ، س ، ش ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ف ، ق ، ك harflerinden birinin bulunması durumunda uygulanan bu ihfâ dil ihfâsı olup tenvin veya sâkin nûn okunurken dil "nûn"un zâtî mahrecinden ayrılarak gunne ile icrâ edilir: فتح قريب ، من شكر ، أنزل gibi. Tenvinle sâkin "nûn"un ihfâ harfleri denen bu harflerden önce gelmesi durumunda ihfâ edilmesine gerekçe olarak "nûn"un bu harflere idgam edilecek kadar yakın, izhar edilecek kadar uzak bulunmaması gösterilmiştir (Dânî, s. 117). Kıraat-i aşere imamlarından Ebû Ca'fer el-Kārî hâ (خ) ve "gayn"ı da ihfâ harflerinden saymış, meselâ هل من خالق غير الله (Fâtır 35/3) âyetinde olduğu gibi bu tür yerlerde sâkin nûn ve tenvini ihfâ ederek okumuştur. Sâkin "mîm"den sonra bâ harfi geldiğinde çoğunluk bu "mîm"i de ihfâ ederek (dudaklar tam bastırılmadan) okumuş ve buna dudak ihfâsı denmiştir: ربّهم بهم ، ترميهم بحجارة gibi (İbnü'l-Cezerî, I, 222).

İhfânın genel tanımı kapsamına girmemekle beraber harekenin ihfâsından da söz edilmiştir. Kur'an'ın bazı kelimelerindeki belli harflere ait harekelerin tam olarak belirtilmeksizin okunmasından ibaret olan bu ihfâ için **ihtilâs** terimi de kullanılmıştır: لَا تَأْمَنَّا ifadesindeki (Yûsuf 12/11) birinci "nûn"un hafif bir sesle ötreli olarak, يتقه (en-Nûr 24/52) ve يرضه (ez-Zümer 39/7) kelimelerindeki "hâ"ların kesre ve zammelerinin hafifçe belirtilerek okunması bu çeşit ihfânın örnekleridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kāmus Tercümesi, "ḫfy" md.; Mekkî b. Ebû Tâlib, *er-Ri'âye* (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Amman 1404/1984, s. 267-269; Dânî, *et-Taḥdîd fi'l-itḳān ve't-tecvîd* (nşr. Gānim Kaddûrî el-Hamed), Bağdad 1407/1988, s. 98, 102, 117; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 222; II, 22-23, 26-27; a.mlf., *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd* (nşr. Gānim Kaddûrî el-Hamed), Beyrut 1407/1986, s. 168-171; Gānim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü'ṣ-ṣavtiyye 'inde 'ulemâ'i't-tecvîd*, Bağdad 1406/1986, s. 446-453, 456-458.

ABDURRAHMAN ÇETİN

el-İHKÂM
(الإحكام)

İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) fıkıh usulüne dair eseri.

Tam adı *el-İḥkâm fî uṣûli'l-aḥkâm* olan eser müellifin diğer bazı kitaplarında *el-İḥkâm li-uṣûli'l-aḥkâm* şeklinde de geçer (*el-Muḥallâ*, I, 75; *Nübẕetü'l-kâfiye*, s. 75; ayrıca bk. Zehebî, XVIII, 195). Zâhirî mezhebinin ikinci kurucusu ve teorisyeni kabul edilen İbn Hazm'ın genel anlamda fıkıh usulü alanına giren bu temel eseri, zâhirci düşüncenin ve literal anlamcılığın anlama ve ictihad metodolojisine dair günümüze ulaşan ilk sistematik kitap olarak bilinmektedir. Şeriatın usul ve fürû diye bölünemeyeceğini, şeriatın tamamının usul olduğunu ileri sürmesi (*İḥkâm*, VIII, 115) ve eserinde "fıkıh usulü" tabirini kullanmaması ilk bakışta İbn Hazm'ın amelî, itikadî ayırımı yapmaksızın bütün şer'î hükümlerin aynı metodolojiyle ortaya konulabileceği görüşünde olduğu izlenimini vermekle birlikte *el-İḥkâm* bütünüyle fıkıh usulünün konularını içermektedir.

el-İḥkâm'ın, *et-Taḳrîb li-ḥaddi'l-manṭıḳ* ve *el-Faṣl*'dan sonra yazıldığı ve İbn Hazm'ın olgunluk dönemi eseri olduğu bilinmekle birlikte hangi tarihte kaleme alındığı tam olarak belli değildir. Ancak Berberîler'in Kurtuba'da (Cordoba) yönetimi ele geçirmesi sırasındaki bir olaydan (III, 67) ve imamın gaybetinin üzerinden 170 yıl geçtiğinden bahsedilmesi (I, 13) gibi ipuçlarından hareketle *el-İḥkâm*'ın 430 (1039) yılı civarında yazıldığı neticesine ulaşılabilir.

İbn Hazm'ın daha önce icmâ meselesine, eski fakihlerin görüşlerindeki çelişkilere, fıkhın bütün konularına ilişkin kitaplar yazmış olması *el-İḥkâm*'daki fikirlerinin teorik düzeyde kalmadığını, süzgeçten geçirme ve test etme çabasının sonucunda ortaya konulduğunu gösterir. Temel görüşlerinin bulunduğu üç önemli eserinin yazılış sırasını ve bunların içeriklerini kendisi şöyle açıklamaktadır: "*et-Taḳrîb*'de genel olarak istidlâl keyfiyeti, araştırılan her konuda hakkın bâtıldan ayırt edilmesine yarayan burhanın çeşitleri üzerinde durduk. Bu kitap hakkın alâmetlerini bilmek için bir asıl mesabesindedir. *el-Faṣl*'da ise insanların benimsediği farklı din ve mezheplerin doğrusunu *et-Taḳrîb*'de esaslarını verdiğimiz burhanlarla açıkladık. Daha sonra *el-İḥkâm*'ı yazdık ve bunda da bizi mükellef tuttuğu ibadet ve insanlar arasında hüküm verme gibi hususlarda Allah'ın muradını, yine *et-Taḳrîb*'de ortaya koyduğumuz burhanlarla açıklamayı amaçladık. Bu kitap, insanların dinî ahkâmın esasları konusundaki ihtilâflarını içermektedir" (*el-İḥkâm*, I, 8).

İbn Hazm, *el-İḥkâm*'da kendi metodolojisini oluşturmanın yanında daha ağırlıklı olarak kendi zamanına gelinceye kadar ortaya çıkmış, sistemleşmiş ve yayılmış olan diğer usulî yaklaşım ve görüşleri eleştirmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple eserin büyük bir bölümü önceki ekollerin görüşlerinin tenkidine dairdir. Nitekim kitabın özeti mahiyetinde olan, muhaliflerin tenkidine fazla yer vermeden sadece kendi görüşlerini açıkladığı *en-Nübẕetü'l-kâfiye* adlı eseri *el-İḥkâm*'ın yakla-

şık yirmide biri kadardır. Tenkitleri daha ziyade Mâlikîler'le Hanefîler'e yönelik olmakla birlikte Şâfiîler de bundan paylarını almışlardır. Hanbelîler'e pek fazla ilişmemesi, Ahmed b. Hanbel'in ashâbü'l-hadîsin ileri gelenlerinden sayılması, zayıf bile olsa hadisleri ön plana çıkarması ve zaruret bulunmadıkça kıyasa başvurmaktan kaçınması sebebiyle diğer imamlara göre zâhir ehline daha yakın görülmesiyle ve biraz da Hanbelîliğin gelişiminin o dönemde yeterince tamamlanmamış olmasıyla açıklanabilir. İbn Hazm, *el-İḥkâm*'da kendinden önceki zâhir ehlinin görüşlerine de yer vererek onların diğer mezheplere yönelttiği eleştirileri ve kendilerine yöneltilen eleştirilere verdikleri cevapları zikretmiştir (VII, 68, 137, 139; VIII, 7, 107, 111). Öte yandan Dâvûd ez-Zâhirî'ye nisbet edilen bazı görüşlerin aslında ona ait olmadığını ileri sürmüş, zâhir ehlinden bilinen bir kısım âlimin gerçekte zâhir ehli sayılamayacağını belirtmiş, birçok yerde Dâvûd da dahil olmak üzere önceki zâhir ehlinin görüş ve yaklaşımlarını tenkit etmekten geri durmamıştır (III, 129, 130, 147; IV, 2, 73, 75; VII, 143).

Kitabın birçok yerinde bizzat katıldığı tartışmalara işaret eden İbn Hazm (V, 78, 163, 176; VI, 77; VII, 49, 78), diğer birçok eserinde olduğu gibi cedelci ve polemikçi bir üslûp kullanmıştır. Şüphesiz bunda Mâlikîliğin o dönemde Endülüs'ün hâkim mezhebi oluşunun, bu mezhep fakihleri tarafından ağır biçimde eleştirilmesinin ve dışlanmasının, hatta yaşadığı dönemde kitaplarının yakılmış olmasının izleri bulunur. İbn Hazm, önce tenkit edeceği görüşü mümkün olduğunca gerekçeleriyle birlikte objektif ve doğru olarak ortaya koyar ve ardından bu görüşün geçersizliğini ispata girişir. Karşıt görüşleri eleştirirken sert ve acımasız olması yanında tenkit edeceği meseleyi bazan kasten veya iyi anlamadığı için doğru vazetmediği de gözlenmektedir. Meselâ Hanefîler'in, şahitle birlikte yemine dayanarak hükmetmenin Kur'an'a uymadığı şeklindeki yaklaşımını söz konusu ederek Hanefîler'in Peygamber'in hükmünün Kur'an'a aykırı olduğu şeklinde bir anlayışın içine düştüğünü iddia etmesi böyledir (*el-İḥkâm*, VII, 173; ayrıca bk. VII, 4; VIII, 131). Halbuki Hanefî fakihleri burada, hadisin hükmünün Kur'an'a aykırı olduğunu değil Resûl-i Ekrem'e isnad edilen sözün Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle aslında ona ait olamayacağını ileri sürerler. İbn Hazm'ın tenkit oklarına hedef teşkil edenler arasında Hallâc-ı Mansûr'un da dahil olduğu (VII, 36) birçok sûfînin, Bişr b. Gıyâs, Ebû Bekir el-Esam ve Bâkıllânî gibi birçok kelâmcının bulunması, onun Bâtınîlik izleri taşıyan tasavvuf ve ileri derecede teorik kelâm tartışmaları karşısındaki tavrının da ipuçlarını vermektedir. Bişr b. Gıyâs ve Ebû Bekir el-Esamm'ı "görüşlerinden yüz çevrilecek iki adam" diye anmış (IV, 189), mütekellim metodunun babası sayılan Bâkıllânî'yi kıyası ve fıkhı bilmemekle itham etmiştir (VII, 53).

İbn Hazm, hukukî anlayış ve görüşlerin kendisinden önceki oluşum ve gelişimine ilişkin geniş bir bilgiye sahip olduğu için *el-İḥkâm* sahâbe, tâbiîn ve mezhep imamlarının kanaatleri yanında ilk dönemlerden kendi zamanına kadarki meşhur fakihlerin görüşlerini ve bunların zâhirî bakış açısına göre değerlendirmesini içermesi itibariyle de ayrı bir öneme sahiptir. *el-İḥkâm*'da, ilk dönemlerin müstakil müctehidlerinden fıkıh mezheplerinde doktrinin oluşumuna önemli katkıları bulunan fakihlere kadar pek çok âlimin görüşüne yer verilmesi, kitabın oldukça zengin kaynakları bulunduğu izlenimini vermekle birlikte isimleri anılan eserlerin sayısı son derece azdır. Bunlar arasında Şâfiî'nin *er-Risâle*, Kādî Abdülvehhâb'ın İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin eserine yazdığı *Şerḥu'r-Risâle*, Muhammed b. Ahmed el-Utbî'nin *el-Müstaḥrece*, Tahâvî'nin *İḫtilâfü'l-ʿulemâ'*, Ebû Nasr el-Mervezî'nin *el-İmâm*, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin *et-Târîḫu'l-evsaṭ* adlı kitapları sayılabilir (IV, 220; VI, 16, 35; VIII, 36). İbn Hazm *el-İḥkâm*'da kendisine ait bazı eserlere de atıfta bulunur.

el-İḥkâm, sonraki usulcüler tarafından zâhirî yöntemin en önemli kaynaklarından biri sayılmış ve özellikle kıyas bahislerinde red maksadıyla bu eserdeki görüşlere yer verilmiştir. Zehebî'nin de belirttiği gibi İbn Hazm'ın kitapları ya benimsendiği ya da sorgulanmak istendiği için sonraki âlimler tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Şâfiî usulcülerinden Ebû Şâme el-Makdisî, Hz. Peygamber'in fiillerinin değeri konusundaki *el-Muḥaḳḳaḳ* adlı eserinde *el-İḥkâm*'ın ilgili bölümünden büyük ölçüde istifade etmiş ve onun görüşlerini benimsemiştir. Bedreddin ez-Zerkeşî'nin *el-Baḥrü'l-muḥîṭ*'te İbn Hazm'a nisbet ettiği fikirler geniş biçimde *el-İḥkâm*'dan alınmıştır. *el-İḥkâm*'a atıf yapanlar arasında Şâtıbî ve İbn Kayyim el-Cevziyye de anılabilir. İbn Kayyim özellikle fakih sahâbîlerin listesi, re'y ve taklid aleyhindeki hadis ve Selef âsârı konusunda *el-İḥkâm*'a dayanmıştır.

Bilgi teorisi ve yöntem açısından *el-İḥkâm* diğer usul kitaplarından farklıdır. İbn Hazm'a göre hükümlerin kaynakları naslar (Kitap ve Sünnet metinleri), icmâ ve delil olmak üzere üçtür. Delil, diğer iki kaynağa râci olup onlardan mantıkî çıkarımda bulunma ameliyesidir. Delil kapsamı içerisinde kesinlikle ta'lîl, teşbih ve zannî haml bulunmaz. Bu yönüyle İbn Hazm, fıkıh usulünü ve fıkhı diğer ekollerde olanın aksine zanniyyât üzerine değil kat'iyyât üzerine temellendirmeye çalışır. Sonraki usulcülerin zanla amelin meşruiyetini ispatlamaya özen göstermeleri, sistemlerinin bir gereği olmakla birlikte bir ölçüde İbn Hazm'ın bu kesinci yaklaşımına cevap verme amacını güttüğü de söylenebilir.

Eserde, fıkıh usulünde tartışılan ana konuları içermekle ve konuları arasında aslî delillerden fer'î delillere ve konulara giden bir sıra izlenmekle birlikte diğer usul kitaplarının çoğunda görülen yazım sistematiğinden farklı olarak usul konu ve tartışmaları kırk bölüm (bab) halinde ele alınmıştır. Usul literatüründeki birçok dil ve mantık tartışması bağımsız birer bölüm yapıldığı için bu bölümlerin birkaç sayfayı aşmayacak şekilde kısa, klasik usul konularının ise oldukça hacimli tutulduğu ve birçok alt başlığa ayrılarak incelendiği görülür. Birinci bölümde İbn Hazm kitabın yazılış amacını ve konusunu açıklamakta ve diğer usul kitaplarında alışılmamış olan bir biçimde görüşlerini oturttuğu teorik çerçeveye temas etmektedir. Eserin diğer bölümlerinde aklî deliller, dil, cedel, lafız-mâna ilişkisi, hüsün ve kubuh, Kitap, Sünnet ve bu iki delille ilgili dil, mantık ve usul kuralları, icmâ, istishâb ve istihsan gibi fer'î deliller, fetva ve müftü, taklid ve ictihad gibi konular kendi içinde tutarlılığını koruyan bir yaklaşımla ele alınır. Gerek *el-İḥkâm*'da yer verilen konular gerekse diğer fakihlerin görüşlerini eleştirirken girilen tartışmalar, İbn Hazm'ın fıkıh ve usulü dışında diğer aklî ve dinî ilimlere ve bu konuda İslâm muhitindeki ilmî birikime olan derin vukufunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ahmed Muhammed Şâkir tarafından sekiz cüz halinde neşredilen *el-İḥkâm*'ı (Kahire 1345-1348/1926-1929; İhsan Abbas'ın önsözüyle ve iki ciltte sekiz cüz olarak Beyrut 1980, 1403/1983) daha sonra Zekeriyyâ Ali Yûsuf bu neşre dayanarak yeniden yayımlamıştır (I-II, Kahire 1970).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hazm, *el-İḥkâm fî uṣûli'l-aḥkâm* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Beyrut 1403/1983, I-VIII; a.mlf., *el-Muḥallâ*, Kahire 1387/1967, I, 75; a.mlf., *en-Nübẕetü'l-kâfiye fî uṣûli aḥkâmi'd-dîn*, Kahire - Beyrut 1412/1992, s. 75; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 195; Abdülmecîd et-Türkî, *Münâẓarât fî uṣûli'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye beyne İbn Ḥazm ve'l-Bâcî* (trc. ve nşr. Abdüssabûr Şâhin), Beyrut 1406/1986, tür.yer.

H. YUNUS APAYDIN

el-İHKÂM
(الإحكام)

Seyfeddin el-Âmidî'nin (ö. 631/1233) fıkıh usulüne dair eseri.

Tam adı *el-İḥkâm fî uṣûli'l-aḥkâm* olup mütekellimîn metoduna göre telif edilmiş klasik dönem fıkıh usulü eserleri arasında seçkin bir yere sahiptir. Fıkıhta önce Hanbelî, sonra Şâfiî mezhebini benimseyen, kelâmda Eş'ariyye ekolüne mensup olan Âmidî usûl-i fıkhın yanı sıra kelâm, felsefe, cedel ve mantık sahalarında döneminin otoritesi sayılmıştır. Âmidî, bu alanlarda kazandığı zengin birikimi hayatının son yıllarında yazdığı (625/1228) *el-İḥkâm*'da ortaya koymuştur. İbn Haldûn ve onu takip eden birçok müellif *el-İḥkâm*'ı, mütekellimîn ekolünün dört ana kaynağı sayılan Kādî Abdülcebbâr'ın *el-'Umed*, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin *el-Burhân*, Ebü'l-Hüseyin el-Basrî'nin *el-Mu'temed* ve Gazzâlî'nin *el-Müstaṣfâ* adlı eserlerinin başarılı bir telhisi olarak nitelendirir (*el-Muḳaddime*, s. 817). Ancak klasik literatürün, o alandaki şifahî ve yazılı kültürü özümseyip katkıda bulunarak geliştiği göz önünde tutulursa burada telhisle, söz konusu eserlerin özümsenerek onlardan yeni bir muhtevanın elde edilmesinin kastedildiğini söylemek, hatta *el-İḥkâm*'ı, dönemine kadar oluşan mütekellimîn usulünün müellif tarafından kendisine has bir sistematik ve anlatımla yeniden ifade edildiği bir eser olarak kabul etmek gerekir. O devirde fıkıh, usul ve kelâm tartışmalarının canlı şekilde devam ettiği, bu mirasın aktarımında hoca-talebe ilişkisinin önemli olduğu, döneme ait literatürün de bu süreç içindeki mevcut birikimi yansıttığı düşünülürse *el-İḥkâm*'ın kaynakları olarak sadece bu dört eserin gösterilmesi doğru olmaz. Diğer müellifler gibi Âmidî de bir bakıma kendi zamanına kadar teşekkül eden usûl-i fıkıh geleneğine ortak bir kıvam vererek, buna dönemindeki canlı tartışmaları, kendi bakış açısı ve tercihlerini de ekleyerek özgün bir çalışma ortaya koymuştur (Weiss, *The Search For God's Law*, s. 22-23). Ancak *el-İḥkâm*'ın oluşmasında hangi kaynağın ne ölçüde katkısının bulunduğunu söylemek hayli zordur.

Anılan dört eserin telhisi mahiyetinde bir diğer eser de Fahreddin er-Râzî'nin *el-Maḥṣûl*'üdür. İbn Haldûn, bu iki eser arasında metot farkının bulunduğuna dikkat çektikten sonra Râzî'nin daha çok delille ve istidlâlle, Âmidî'nin ise fıkhî meselelerin ayrıntısıyla ve bir konudaki farklı görüşlerin ve gerekçelerinin ortaya konulmasıyla meşgul olduğunu söyleyerek *el-İḥkâm*'ı daha kapsamlı bulur (*el-Muḳaddime*, s. 817). Âmidî'nin usul görüşleri konusunda araştırma yapan Bernard G. Weiss de *el-İḥkâm*'ı -Gazzâlî'nin hakkını teslim etmekle birlikte- kelâmî usul metodunun Cüveynî'den sonraki zirvesi ve en kapsamlı örneği, Âmidî'nin de baş eseri olarak görür (*The Search For God's Law*, s. 21).

Fukaha metoduna göre kaleme alınan usul literatürüyle mütekellimîn metodunun ürünü eserler arasında gerek terminoloji gerekse sistematik yönünden dikkate değer bazı farklılıklar bulunduğu gibi hüküm kaynakları, bunlardan hüküm çıkarma metotları ve çıkarılan fer'î çözümler arasındaki uyumu sağlama açısından da aralarında önemli bir yöntem ve üslûp farklılığı vardır. Mütekellimîn ekolü eserlerinin, Aristo düşünce sisteminin etkisiyle Cüveynî'den itibaren kategorik ve sistemli bir yapı kazandığı, Aristo'nun tümdengelim mantığının kelâm ve usûl-i fıkha içerik bakımından olmasa bile eserlerin kurgusu yönüyle tesir ettiği, bu tesirin Cüveynî ve öğrencisi Gazzâlî'de iyice belirgin hale geldiği söylenebilir. *el-İḥkam* ve *el-Maḥṣûl* ise usul ilminin formel yapılanmasının tamamlandığı bir sonraki dönemin ürünleri olarak dikkat çekerler. Bunun için de *el-İḥkâm*'da bu sürecin açık etkisi sayılabilecek tasniflere yer yer rastlanırsa da (I, 8-10) önemli usul ve teori tartışmalarında Aristo mantığının ikinci planda kaldığı söylenebilir (Weiss, *The Search For God's Law*, s. 23-24).

el-İḥkâm "kaide" adı verilen dört bölümden oluşur. Birinci bölümde, ekolün diğer eserlerinde olduğu gibi ileride ele alınacak fıkıh usulü konularının daha iyi kavranabilmesi için kelâm, dil ve usulle ilgili temel terim ve kavramların tanım

Seyfeddin el-Âmidî'nin *el-İḥkâm* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 346)

